

Reikminių tyrimų temų pasiūlymai

PASIŪLYMAS DĖL REIKMINIŲ TYRIMŲ TEMOS

1. DUOMENYS APIE PATEIKĖJĄ

1.1. Institucijos pavadinimas	Teisingumo ministerija
1.2. Institucijos atstovas, įgaliotas spręsti su teikiamu temos pasiūlymu susijusius klausimus:	
pareigos	Teisingumo ministerijos Bausmių vykdymo politikos grupės patarėjas
vardas	Rimvydas
pavardė	Laukis
telefonas	+370 674 25967
el. paštas	rimvydas.laukis@tm.lt

2. TEMOS PASIŪLYMO APRAŠYMAS

2.1. Temos pavadinimas

Arešto bausmės taikymo Lietuvoje analizė

2.3. Tyrimų trukmė

Tyrimų, reikalingų problemai išspręsti, trukmė	12 mėn.
--	---------

2.5. Temos (problemos) svarba valstybei ir visuomenei

Aprašoma sprendžiama problema, nurodomos esminės jos priežastys, jei reikia, palyginant Lietuvos padėtį aptariamu klausimu su kitomis Europos Sąjungos valstybės narėmis, pateikiama informacija apie institucijos praktikoje kylančių problemų mastą, situacijos analizė; vadovaujantis turimais įrodymais ir duomenimis (kiekybiniais rodikliais) pagrindžiamas problemos aktualumas ir realus mokslu grįstų sprendimų poreikis (ne daugiau kaip 4000 spaudos ženklų)

Baudžiamosios politikos Lietuvoje orientavimas ne į asmens įkalinimą, o į kitas alternatyvias su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes yra viena strateginių krypčių (2021-2030 metų nacionalinis pažangos planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 998; Devynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2024 m. gruodžio 12 d. nutarimu Nr. XV-54 ; 2021-2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos teisingumo sistemos plėtros programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. spalio 20 nutarimu Nr. 861).

Pastebėtina, kad įkaltintų asmenų skaičius jau eilę metų turi tendenciją mažėti. Tačiau palyginti su kitomis ES valstybėmis narėmis, Lietuvoje vis dar fiksuojamas vienas iš didesnių įkaltintų asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų – Lietuvoje 100 tūkstančių gyventojų tenka 158 įkaltintieji (nuteistieji ir suimtieji) (2024 m. sausio 1 d. duomenys), tai yra 36 proc. daugiau negu ES vidurkis, todėl Baudžiamosios politikos sisteminė pertvarka išlieka prioritetu (*Lietuvos ministerijos ataskaita, 2024*).

Arešto bausmė yra viena iš bausmių rūšių, dėl kurios prasmingumo kyla daug diskusijų tiek moksliniame, tiek politiniame diskursuose. Tarptautiniu mastu nėra visuotino sutarimo dėl arešto bausmės (trumpalaikio įkalinimo) efektyvumo. Nemažai mokslininkų pastebi, kad įsivaizduojamas trumpalaikis „šoko terapijos“ efektas, turintis atgrasinti nuteistąjį nuo pakartotinio nusikalstamo elgesio, dažniausiai virsta asmens desocializacijos ir stigmatizacijos priemone, t. y. tokios bausmės nei pakankamai įbaugina ir atgraso potencialius nusikaltėlius nuo nusikalstamų veikų padarymo, nei sudaro sąlygas nusikaltusių asmenų reabilitacijai. Atvirkščiai, asmeniui patekus į laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietas greičiau padaromas neigiamas, nei teigiamas poveikis.

Atsižvelgiant į tai, kai kuriose šalyse trumpalaikis įkalinimas yra ribojamas papildomomis nuostatomis (pvz. Vokietijoje), o tarptautiniai standartai rekomenduoja riboti trumpalaikių laisvės atėmimo bausmių taikymą (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija (73)17 dėl trumpalaikės pilnamečių teisės pažeidėjų priežiūros), nes tai didina nuteistų asmenų skaičių, penitencinių įstaigų statybų ir išlaikymo kaštus. Taip pat rekomenduojama propaguoti režimo metodus, apimančius mažiau izoliavimo ir neužtraukiančių asmeniui „socialinės dėmės“. Be to, alternatyvos laisvės atėmimui ir jų realizacija sąlygoja sėkmingą teisės pažeidėjų socialinę reabilitaciją, reikalauja daug mažesnių ekonominių kaštų, nei laisvės atėmimas.

Nepaisant tarptautinių rekomendacijų, reikėtų pripažinti, kad trumpalaikis įkalinimas taikomas santykinai dažnai daugelyje užsienio valstybių. Pavyzdžiui, trumpalaikis įkalinimas iki 6 mėnesių 1995 m. Olandijoje sudarė 79 % visų laisvės atėmimo bausmių, 1992 m. Šveicarijoje jos sudarė 79,6 % (2003 m. – net 90 %), Danijoje – 77,3 %, Norvegijoje – 75,2 % visų laisvės atėmimo bausmių, Vokietijoje trumpalaikis realus (t. y. neatidedant vykdymo) įkalinimas 2005 m. sudarė maždaug 10 % (*Sakalauskas, Čepas, 2009*).

Lietuvoje arešto bausmė buvo įtvirtinta 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiam naujajame Baudžiamajame kodekse. Areštas numatytas 216-oje BK specialiosios dalies sankcijų. 181 šių normų areštas numatytas kaip alternatyvi laisvės atėmimui bausmė. Net 38 normose areštas – vienintelė alternatyvi laisvės atėmimui bausmė. Ši bausmė kasmet skiriama apie 3100 asmenų (2021 m. – 3064, 2022 m. – 3300, 2023 m. –

3132). Apie 70 proc. asmenų, kuriems paskirta tokia bausmė, teisti jau ne pirmą kartą. Arešto bausmės vykdymo ekonominiai kaštai prilygsta laisvės atėmimo bausmės vykdymo ekonominiams kaštams.

Nuo arešto bausmės taikymo pradžios praėjo daugiau nei dvidešimt metų. Mokslinių publikacijų nagrinėjant arešto bausmės taikymo praktiką Lietuvoje nėra labai daug (Sakalauskas, Čepas 2009; *TM pažyma apie LR BK normų, reglamentuojančių arešto bausmės taikymą, stebėseną, 2010*). Tyrėjų tuomet buvo daroma išvada: „Nors nuomonės dėl trumpalaikio įkalinimo poveikio, siekiant specialiosios bei bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos, išsiskiria, visgi didesnė dalis tyrinėtojų laikosi nuomonės, jog trumpalaikis įkalinimas gali būti efektyvus tik nedidelei daliai nuteistųjų. Lietuvoje nėra atlikta jokių trumpalaikio įkalinimo poveikio nuteistiesiems ir jų socialinei aplinkai tyrimų, todėl apie šios bausmės efektyvumą sunku daryti apibendrinančias išvadas“ (Sakalauskas, Čepas, 2009).

Taigi manytina, kad arešto bausmės taikymo Lietuvoje tyrimas neabejotinai yra aktualus ir padėtų sukurti mokliškai pagrįstas prielaidas bausmių sistemos tobulinimui, prisidėtų prie šiuo metu valstybėje ir visuomenėje kylančius iššūkių sprendimo sietino su nuteistųjų grįžimu į visuomenę ir sklandžios integracijos į ją užtikrinimo, leistų atsakyti į tokius svarbius klausimus, kaip minimizuoti trumpalaikio įkalinimo daromą žalą ir didinti visuomenės saugumą.

2.6. Spręstini institucijos, teikiančios temos pasiūlymą, uždaviniai

Nurodoma, kokius uždavinius institucija tikisi išspręsti savo reguliavimo sferoje, pasinaudodama gautais tyrimų rezultatais, įsivertinama, kad uždaviniams išspręsti būtini moksliniai tyrimai, detalizuojamos tikslinės visuomenės grupės ir (ar) kiti naudos gavėjai, nurodoma, koks numatomas tokių sprendimų poveikis jiems (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Tyrimo tikslas – įvertinti arešto bausmės taikymo ir vykdymo Lietuvoje praktiką bei poveikį socialinei aplinkai.

Tyrimo metu spręstini tyrimo uždaviniai:

- Išanalizuoti arešto bausmės taikymo ir vykdymo Lietuvoje tendencijas per pastaruosius dvidešimt metų;
- Identifikuoti arešto bausmės vykdymo probleminius aspektus;
- Apibendrinti užsienio šalių praktiką taikant areštą ir galimas jo apribojimo būdus;
- Įvertinti galimas arešto bausmės taikymo alternatyvas Lietuvoje;

Pastebėtina, kad Lietuvoje nėra atlikta jokių trumpalaikio įkalinimo poveikio nuteistiesiems ir jų socialinei aplinkai tyrimų. Tokio pobūdžio tyrimų trūksta ir kitose užsienio šalyse. Atliktų tyrimų rezultatai nėra vienareikšmiški, tačiau leidžia suabejoti šios bausmės taikymo efektyvumu, reikalingumu ir kalbėti apie žalingą trumpalaikių bausmių poveikį, kas įpareigoja ieškoti strategijų, leidžiančių minimizuoti trumpalaikių bausmių daromą žalą.

Atsižvelgiant į tai, būtų svarbu išanalizuoti arešto bausmės taikymo aspektus Lietuvos kontekste. Atliktas tyrimas padėtų atsakyti į tokius svarbius klausimus kaip: Ar Lietuvoje arešto bausmė (kaip viena iš trumpalaikio įkalinimo formų) turėtų likti Lietuvos baudžiamosios teisės

sistemoje? Kokios galimos alternatyvos? Kokie arešto bausmės taikymo apribojimai būtų prasmingi? Jeigu atsisakytume arešto bausmės, ar tai reikštų platesnį terminuoto laisvės atėmimo bausmės taikymą?

2.7. Temos sąsajos su strateginiais valstybės dokumentais

Pateikiamos nuorodos į atitinkamus strateginius valstybės dokumentus, pridedami komentarai ir kita susijusi informacija (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

1) 2021-2030 metų nacionalinis pažangos planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 998 (numatyti tokie uždaviniai, kaip didinti teisingumo sistemos efektyvumą, veiksmingumą, teisingumo prieinamumą, mažinti neproporcingai didelį realia laisvės atėmimo bausme nuteistų asmenų skaičių ir užtikrinti tinkamas, nacionaliniuose ir tarptautiniuose standartuose nustatytas įkalintų asmenų laikymo sąlygas, taikyti pažangias resocializacijos priemones.)

2) Devynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2024 m. gruodžio 12 d. nutarimu Nr. XV-54 (477 punkte, akcentuojamas poreikis peržiūrėti bausmių vykdymo politiką ir užtikrinti bausmės proporcingumo principo įgyvendinimą formuojant ir vykdant baudžiamąją politiką, kas leistų kryptingai mažinti kalinių skaičių, kuris šiuo metu yra vienas didžiausių visoje ES; 478 punkte, kuriame pasisakoma už bausmių vykdymo politikos, nukreiptos į atsakomybės neišvengiamumą ir padarytos žalos kompensavimą visuomenei naudingą darbą, formavimą).

3) 2021-2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos teisingumo sistemos plėtros programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. spalio 20 d. nutarimu Nr. 861 (įvardinta 5 problema – Lietuvoje taikoma baudžiamoji politika orientuota į griežtą baudimą ir 5.2.1. papunktyje nurodytą iš šios problemos sprendinių priešasčių - už ne tokius pavojingus nusikaltimus skiriamos griežtos, o ne alternatyvios laisvės atėmimui bausmės ir šiai problemai numatyta pažangos priemonė 13-002-08-01-09 „Didinti baudžiamosios politikos veiksmingumą“).

2.8. Pagrindžiama, kodėl problemą reikalinga spręsti skubiai

(ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Arešto bausmės taikymo Lietuvoje tyrimas yra neatidėliotinas ir ypatingai svarbus, nes prisidėtų prie šiuo metu valstybėje ir visuomenėje kylančius iššūkių sprendimo sietino su nuteistųjų grįžimu į visuomenę ir sklandžios integracijos į ją užtikrinimo. Pažymėtina, kad nuo arešto bausmės taikymo pradžios praėjo daugiau nei dvidešimt metų, tačiau iki šiol neturima išsamių mokslinių tyrimų duomenų apie šios naujos bausmės taikymo ir vykdymo praktiką, kylančias problemas, apie poveikį nuteistiesiems ir jų socialinei aplinkai. Nevykdant tokio pobūdžio mokslinių tyrimų, Lietuvos bausmių vykdymo sistemai valstybės skiriamos lėšos yra išnaudojamos neefektyviai.

2.9. Laukiami reikminių tyrimų projekto rezultatai, nurodant rezultatų formą

Nurodoma, kokių rezultatų institucija tikisi iš projekto ir kokia forma šie rezultatai turėtų būti pateikti (studija, praktinės rekomendacijos, metodikos padėčiai tam tikroje srityje įvertinti ir prognozuoti, priemonės, modeliai, scenarijai, tinklai, naujos technologijos, nauji metodai ir pan.) (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Tikimasi, kad atlikto tyrimo pagrindu bus parengta išsami tyrimo rezultatų ataskaita, apimanti rekomendacijas dėl arešto bausmės taikymo ir vykdymo tobulinimo bei organizuotas tyrimo rezultatų pristatymas Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Lietuvos kalėjimų tarnybos atstovams.

2.10. Kita svarbi informacija

(ne daugiau kaip 1000 spaudos ženklų)

Literatūros šaltiniai:

1. 2021-2030 metų nacionalinis pažangos planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 998;
2. Devynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2024 m. gruodžio 12 d. nutarimu Nr. XV-54;
3. 2021-2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos teisingumo sistemos plėtros programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. spalio 20 d. nutarimu Nr. 861.
4. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. rugsėjo 30 d. įsakymas Nr. 243 „Dėl didžiausio leidžiamų laikyti kiekvienoje areštinėje nuteistųjų skaičiaus patvirtinimo“;
5. Teisingumo ministerijos administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento baudžiamosios justicijos skyrius. Pažyma apie Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių arešto bausmės taikymą, stebėseną, 2010.
6. Čepas A., Sakalauskas G. Ar prasminga Arešto bausmė?// Teisės problemos, 2009 Nr. 4 (66);
7. Resolution (73) 17 on the short-term treatment of adult offenders. Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 1973 at the 220th meeting of the Ministers Deputies.
8. Malley P. Monetary Sanctions. London: Routledge-Cavendish, 2007;
9. Malley P. Monetary Sanctions. London: Routledge-Cavendish, 2007;
10. Tak P. J. P. Netherlands Successfully Implements Community Service Orders. In: Tonry M. H., Hatlestad K. (eds) Sentencing Reform in Overcrowded Times: A Comparative Perspective. New York: Oxford University Press, 1997;
11. Kalmthout van A. M. Alternative Sanctions in Europe: Their Counter-Productive Effects and Their Impact on Prison Conditions // 3 Tilburg Foreign L. Rev. 1993–1994;
12. Killias M., Aebi M., Ribeaud, D. Does community service rehabilitate better than short-term imprisonment?: Results of a controlled experiment. *The Howard Journal*, 2000, 39, 40–57;
13. Petrich D. M., Pratt T. C., Jonson C. L., Cullen F. T. Custodial sanctions and reoffending: A meta-analytic review. *Crime and Justice*, 2021, 50, 353–424.
14. Wermink H. T., Blokland A. A. J., Nieuwebeerta P., Nagin D., Tollenaar N. Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: A matched samples approach. *Journal of Experimental Criminology*, 2010, 6(3), 325–349.